

ПОЛІТИЧНІ ЯРЛИКИ У ПРЕЦЕДЕНТНОМУ ТЕЗАУРУСІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Соловйова Т. О.

доктор філософії з філології,

асистент кафедри англійської філології

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0003-0516-7398

Ключові слова: ярлик,
політичний ярлик,
прецедентний феномен,
прецедентне ім'я, політичний
дискурс.

У статті порушено проблему функціонування політичних ярликів у політичному дискурсі та правомірність їх уналежнення до тезаурусу прецедентних феноменів. Окреслено теоретичний аспект вивчення цих одиниць в українській та зарубіжній традиції, знайдено ґрунтовні відмінності у змістовно-генетичній основі політичних ярликів українського та євроатлантичного політичного простору. Виявлено тенденції активного використання політичних ярликів як в усному, так і в писемному українському політичному мовленні, що зумовлено їх потужним емоційно-оцінним навантаженням і відносно компактною формою. Водночас підтверджено, що політичний дискурс активно продукував і продовжує продукувати одиниці подібного типу. Розглянуто питання можливості трактування політичних ярликів як різновиду прецедентних імен у межах лінгвокогнітивної політичної бази, незважаючи на певні відмінності цих одиниць.

У роботі репрезентовано результати аналізу політичних ярликів сучасного українськомовного політичного дискурсу. Увагу акцентовано на генетичних, змістовних, емоційно-стилістичних, оцінних та формальних характеристиках. Досліджено схильність політичних ярликів до трансформацій їх змістовної, експресивної складової протягом певного політичного періоду, тяжіння їх до агресивної, інвективної номінації. Продемонстровано деякі приклади взаємодії співзвучних прецедентних одиниць різного часу походження та злиття їх смислів у результаті подальшого функціонування у політичному дискурсі.

Отримані результати дають змогу робити висновки про певні тенденції творення політичних ярликів в українськомовному політичному просторі, що стосуються похідного базису і закодованих смислів. Ці тенденції особливо помітні в процесі утворення досліджуваних одиниць від подібних за природою похідних об'єктів конотації (політичних партій, політичних персоналій, груп їх прихильників).

POLITICAL LABELS IN PRECEDENT THESAURUS OF THE UKRAINIAN-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE

Soloviova T. O.

PhD, Assistant of the Department of English Philology

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID ID: 0000-0003-0516-7398

Key words: *label, political label, precedent (precedent-related) phenomenon, precedent name, political discourse.*

The article focuses on the problem of political labels functioning in political discourse and the question of belonging such units to precedent phenomena. Theoretical bases of research of these units and precedent phenomena at all are considered. Drawing on scientific Ukrainian and Foreign articles about political labels, the study is discovered essential differences in content-genetic roots of such lexical cognitive units from Ukrainian and Euro-Atlantic speaking space. The author generalizes the trends in the active use of political labels both in spoken and written Ukrainian political speech. Such activity is caused by powerful emotional evaluative load and compact form of political labels. At the same time, political discourse productivity should not be ignored: it produced and is still producing the units of a similar type. The possibility of including political labels in circle of precedent names of lingual cognitive political base seems appropriate despite certain differences of these units.

This paper represents the results of political labels deep analysis in modern Ukrainian-speaking political discourse. The author pays attention to genetic, contain, emotional and stylistic, evaluative and formal features. The study examines tendency of transforming political labels meaningful, expressive component during a certain political period; their gravity to aggressive, invective nomination. The article contains some examples of interaction between consonant precedent units from different time of origin and the merging of their meanings as a result of further functioning in political discourse.

Based on the results of such analysis, conclusions are drawn about certain trends of political labels creation in Ukrainian-speaking political space. Such tendencies relate to the derived basis and coded meaning. They are especially noticeable in the process of political labels creation from similar (by nature) derivative objects of connotation (political parties, political personalities, the groups of their supporters).

Вступ. У сучасних реаліях масового інформаційного споживання національна колективна свідомість стає досить рефлексійною й схильною до трансформацій. Прецедентні феномени є саме тими одиницями, що здатні найяскравіше відбивати оцінно-ціннісні зміни у лінгво-когнітивній свідомості національної спільноти. Звідси й зацікавлення такими одиницями, що фактично відображають менталітет, характер й традицію того чи того соціуму (нації, покоління тощо).

Найперше такі зміни проявляються у політичному дискурсі, адже він завжди зорієнтований на актуальні суспільні запити й тенденції. Політичний дискурс є одним із найпродуктивніших у спектрі творення нових символів, цінностей, концептів, і водночас чи не найбільш швидкоплинним у розрізі функціонування таких одиниць, зокрема й прецедентних феноменів.

Особливий інтерес викликають так звані політичні ярлики, імена-ярлики, що присвоюються суспільною думкою політичним силам, окремим політичним персоналіям та їх прихильникам, оскільки через аналіз їх емоційно-ціннісного навантаження можна говорити про спектр політичних уподобань (або навпаки), градацію суспільних цінностей у хронологічному розрізі.

Матеріали та метод. Матеріалом для цього дослідження стало українськомовне усне та писемне політичне мовлення, а також деякі зразки політичної риторики у соціальних мережах. Репрезентовані одиниці були вибрані методом суцільної вибірки із медійного та мережевого простору. У межах дискурсивного підходу для аналізу й опису фактичного матеріалу були застосовані методи контент-аналізу, структурно-поняттєвого та генетичного аналізу; описовий,

хронологічний та історико-ситуаційний методи; метод систематизації та узагальнення.

Результати. Політичне мовлення завжди рясніло прецедентними феноменами різного типу, адже вони мають надзвичайний маніпулятивний потенціал, уміщений у відносно невелику лінгвістичну форму (Соловійова, 2022; Velykoroda, 2019). За таким же принципом політичний і медійний простір часто сам породжує подібні одиниці у процесі пошуку короткого, але емоційно й ціннісно місткого найменування або окреслення тієї чи тієї ситуації, публічної постаті, політичної сили та їх прихильників. Така номінація окреслених явищ у політичному дискурсі переважно має негативний характер і може бути визначена як навішування ярликів. Ярлики у мовленні, зокрема політичному, зазвичай окреслюють як одиниці з негативним оцінним емоційно-смісловим навантаженням (Муратова, 2009; Сизонов, 2013; Форманова, 2018). І. Муратова, наприклад, трактує ярлик як знак «зі стійкою негативною конотацією», який дає певну суб'єктивну характеристику адресата, порушуючи соціальні норми (Муратова, 2009: 200). Таке витлумачення досить влучне, однак містить дискусійні моменти, як-от: використання ярликів у мовленні не завжди стосується його адресата (більшість публічних медійних, політичних текстів спрямовані на суспільну аудиторію), а соціальні норми в сучасному медіа просторі, на жаль, занадто розмиті для розуміння їх меж. Однак беззаперечним вважаємо твердження, що публічне використання політичних ярликів може трактуватися як прояв вербальної агресії (Форманова, 2018), бо чимало політичних ярликів в українському політичному дискурсі мають інвективні ознаки.

Варто зазначити, що досліджувані одиниці в українськомовному політичному дискурсі мають набагато ширший змістовий спектр за своєю природою і смислами, аніж подібні одиниці в американській чи європейській політичній комунікації, де політичні ярлики (political label, political labelling) зводяться до вказівки на ідеологію політичної сили, її представників та прихильників (Herrera, 2016; Neuman, 2020). Політичні ярлики в українськомовному політичному дискурсі частково різняться й від соціального маркування (чи то ярликування), що окреслено у роботах Дж. Монкріфа, Дж. Вуда (Moncrieffe, 2007; Wood, 2008).

За своїми ознаками, серед яких виокремлюємо маркованість, асоціативність, повторюваність, рефлексивність, оцінність, стислість, фактичність, політичні ярлики уналежнюємо до прецедентних феноменів, що мають такі ж характеристики (Колоїз, 2017; Соловійова 2022). Д. Сизонов також зауважує на потужний прагматичний та маніпу-

лятивний потенціал лексем-ярликів (Сизонов, 2013). Такий потенціал мають також і прецедентні феномени, про що йшлося у наших попередніх роботах (Соловійова, 2022).

У межах цього дослідження під прецедентним феноменом, услід за іншими науковцями, розуміємо одиниці лінгвокогнітивного поля, значущі і добре відомі усім представникам культурно-національної спільноти, звернення до яких багатократно відновлюється в мовленні представників цієї спільноти (Колоїз, 2017; Velykoroda, 2019). Традиційно розрізняють чотири основні види прецедентних феноменів: прецедентні імена, прецедентні висловлення, прецедентні ситуації та прецедентні тексти. Ми звертаємо увагу саме на прецедентні імена, оскільки за типологічними ознаками вони найближчі до аналізованих одиниць – політичних ярликів. Питання такого уналежнення є досить проблемним, адже, на відміну від більшості прецедентних імен, політичні ярлики на є власними назвами. Проте вважаємо таку розбіжність не концептуальною, оскільки за функційно-прагматичними, когнітивно-семантичними, вербальними, формальними характеристиками політичні ярлики українськомовного політичного простору співвідносні з прецедентними іменами цього простору.

У сучасному політичному дискурсі збереглася тенденція до іменування кожної каденції влади – це таке собі навішування ярликів на певне політичне владне коло. Найбільш влучні з них закріплюються в суспільно-національній пам'яті. Ці ярлики можуть мати як відносно нейтральне значення, так й емоційно навантажене. Наприклад: *УРА, товариство! Влада **бариг** врятувала Україну від дефолту!* (20.10.2018, О. Тягнибок) (3), де **бариги** – це образ-жаргонізм, що закріпився у національній когнітивній свідомості як критичний спосіб іменування-характеристики усієї влади періоду 2014–2019 рр. разом з президентською та парламентською гілкою. Ця прецедентна одиниця є зразком різко негативного іменування представників влади, у якому закладений смисл наживи на чужому, інколи – на чужому горі.

Подібним є й символ влади часів В. Януковича, яку називали **бандою** або **бандитами**: *Найближчі цілі Росії у цій війні – це знищити доказову базу по злочинах, котрі вона прямо чи через **банду свого Януковича** здійснила на Майдані, а відтак і плавно перейти до знищення доказової бази по початку своєї агресії в Криму і на Сході України* (30.12.2019, І. Луценко) (3). Центральним гаслом Революції Гідності, яке скандували маси, було **Банду геть!**, де під **бандою** розуміли В. Януковича та його представників у центральних органах влади в Україні. Такий ярлик зумовлений кримінальним минулим четвертого президента та багатьох можновладців з його оточення.

До сучасної влади однозначного емоційно-негативного іменування в суспільній когнітивній базі станом на 2020 р. ще не закріпилося, натомість відносно нейтральний ярлик вже існував. Владу, В. Зеленського і представників його політичної сили, іменують **зеленими**: *А народ вірить, популярність «зелених» росте, і ніякі факти і ніякі аргументи на цю народну довіру не діють* (27.09.2019, Т. Чорновол) (3). В українському мовленнєвому дискурсі політичні сили, що перебували чи перебувають у владі, часто називають лексемами кольористики, яка у кандидатів-переможців переважала під час виборчих кампаній: *Всі політики напередодні виборів говорили про права громад. А потім лише забирали ці права. І сині, і помаранчеві! Всі!* (16.09.2014, А. Садовий) (3). Під **синіми** розуміють владу В. Януковича, під **помаранчевими** – владу В. Ющенка. Однак у межах досліджуваного періоду спектр емоційно-оцінного навантаження таких одиниць є рухомим і може змінюватися під впливом екстралінгвальних чинників, переважно нейтральні одиниці набувають негативного емоційного спектру. Винятком може слугувати період після повномасштабного вторгнення в Україну російськими військами, коли ставлення до влади було переглянуто більшістю українського соціуму: зменшена різко-негативна й відверта критика, що зумовлена низкою характеристик політичного дискурсу воєнного періоду, зокрема й спадом внутрішнього політичного протистояння.

У сучасній українській політичній суспільній свідомості проте є ще один прецедентний феномен, що використовують для іменування української владної більшості 2019 р., але його когнітивний зміст має набагато глибшу структуру. Мова йде про прецедентну одиницю **зелені чоловічки**: *«Зелені чоловічки» вже забрали в армії 28 мільярдів!!!* (20.09.2019, Т. Чорновол) (3). Зміст наведеної прецедентної одиниці зумовлений кількома факторами: на поверхні лежить асоціативне сприйняття політичної сили через кольори їх виборчої кампанії, однак поєднання саме таких лексем у такій формі відсилає нас до смислу ще однієї прецедентної одиниці, яка з'явилася в українськомовному політичному дискурсі ще у 2014 р. У той період **зеленими чоловічками** називали окупантів Криму – військових у зеленому камуфляжі без розпізнавальних знаків, яких було організовано введено на територію АР Крим і які за допомогою зброї анексували цю частину української території. Оскільки на той момент Російська Федерація не визнавала, що це були її війська, і процес анексії здійснювався фактично невідомими військовими формуваннями, за їх представниками закріпилась назва **зелених чоловічків**. У когнітивній національно-культурній свідомо-

сті під цим прецедентним феноменом зберігся символ групового неопізаного елементу, що насправді має ворожі наміри. Тому, коли почалася парламентська виборча кампанія 2019 р., і в ЗМІ, і на вустах політиків повсякчас з'являлася паралель між владою **зелених** та **зеленими чоловічками** 2014 р., поки врешті ці одиниці не зрослися і новіша прецедентна одиниця не набула символічного значення попередньої. Поєднанню смислів сприяла також і нечітка позиція представників політичної сили В. Зеленського щодо російської агресії, анексованого Криму та прийнятних способів вирішення цих державних проблем у період до повномасштабного вторгнення російських військ.

Вибори 2019 р. породили два політичних табори: прихильники того чи того кандидата другого туру. І така розділеність зберігається й досі, незважаючи на те, що політичний сезон завершився, а нині політичні процеси й взагалі призупинилися. Прихильників П. Порошенка в кінці 2019 р. називали **дякунами**, що пов'язано із масовою гуртівнею (флешмобом) у соцмережах, наприклад: *І найцікавіше: за московізацію чужоземців у наших вишах у повному складі проголосувала порошенківська фракція ЄС. Лише двоє не голосували... Дякуйте, дякуни!* (18.11.2019, І. Фаріон) (3). До сьогодні зберігаються ярлики **порохоботи**, **зеботи**, рідше – **зелебобікі**, як-от: *Порошенко і Зеленський об'єднуються? А «порохоботи» та «зелебобікі»?* (22.01.2022, О. Братущак) (3). Таке найменування прихильників того чи того політичного кандидата завжди несе негативне емоційно-змістовне забарвлення, оскільки зазвичай використовується у риторичі представників протилежного табору.

Політичні прецедентні імена, що є власними іменами осіб, як правило, актуалізуються через прізвища, однак трапляються випадки, коли прецедентності набуває прізвище політика: *Це ж ота вся команда **Льоні Космоса**, мера...* (А. Гриценко, 12.02.2019) (1). Це прецедентне ім'я є прізвищем колишнього мера Києва, **Л. Черновецького**, відомого своєю епатажною і скандальною поведінкою. Такі одиниці-ярлики деякі науковці трактують як особистісні ідеологеми – мовні одиниці, семантика яких «відповідає домінантним настроям суспільства», усталені слова чи словосполучення, що несуть певний ідеологічний зміст і стосуються окремої людини (Сизонов, 2013: 44–45). До таких прецедентних імен-ярликів уналежнюють одиниці, на кшталт: **Леді Ю** (Ю. Тимошенко), **перший непрохідний** (Л. Кравчук), **вічний президент** (О. Лукашенко) (там же). Цей список можна продовжити номенами сучасного політичного дискурсу: **куля-в-лоб** (А. Яценюк), **кривавий пастор** (О. Турчинов),

підрахуй (С. Ківалов), **мертвечук, кум Путіна** (В. Медвечук), **янек, президент-утікач, проффесор** (В. Янукович) та ін.

Досить часто в сучасному інфопросторі політичні ярлики продукуються не стільки ЗМІ, як соцмережами й блогами. Ці ярлики можуть «навішуватися» як на конкретних політичних персоналій, так і на їх прихильників чи опонентів. Переважно, такі ярлики мають відверто негативний та / або іронічно-сатиричний підтекст. Наприклад, у період після 2019 р. **П. Порошенка** часто іменують **сивочолим гетьманом**, або ж використовують для номінації ці лексеми окремо. Таке прізвисько спершу виникло в середовищі прихильників названого політика, проте досить швидко увійшло у ширшу лінгвокогнітивну базу з відверто іронічним, глумливим підтекстом. Наприклад: **Сивочолий гетьман** схуд на два телеканали (10.11.2021) (2); *Надзвичайний цинізм! Сивочолий зганьбився: чергове дно для Гетьмана...* (29.12.2022) (2). Але варто зауважити, що ім'я цього політика усіяне чималою кількістю імен-ярликів (**шоколадний король, порох, ПП, головний барига** та ін.), що пов'язано передусім із фактом досить тривалої політичної діяльності.

Ім'я нинішнього президента **В. Зеленського** з 2019 р. теж обросло лексемами-ярликами. Найпопулярнішими, що побутують у соціальних мережах і нині, є: **головнокомандуючий, Зе-, бубочка, боневтік**, як-от: *4 показові зовнішньополітичні моменти Зе-звернення* (02.12.2021, А. Гетьманчук) (3). Подібних одиниць у медіа просторі виникає чимало, однак лише деякі закріплюються у суспільній свідомості на досить тривалий час й набувають ознак прецедентності.

Висновки. Отже, політичні ярлики з огляду на їх ознаки, природу й елементи прагматичного навантаження правомірно уналежнювати до прецедентних імен, які є одним із основних різновидів вербальних прецедентних феноменів. Прагматичність, глибока емоційно-ціннісна складова, маніпулятивний потенціал у поєднанні з досить компактною лінгвістичною формою досліджуваних одиниць сприяє активному їх використанню у політичному публічному просторі. Цьому не стає на заваді навіть агресивний, подекуди – інвективний конотаційний характер. Досить складно однозначно оцінити явище ярликування в українському політичному дискурсі, однак воно має швидше негативний, аніж нейтральний характер. Більше того, спектр емоційного навантаження таких прецедентних феноменів здатен змінюватися під впливом екстралінгвальних факторів. Це зумовлено й ознаками політичному дискурсу, зокрема швидкоплинністю, динамічністю, хвилюватою активністю та ін. Політичні ярлики українськомовного політичного простору дещо

відрізняються від подібного явища в європейській та американській традиції, де ярликування передусім ґрунтується на ідеологічних поглядах і переконаннях політсил та їх представників. В українськомовному просторі похідною основою стають переважно особисті характеристики, політичні скандали або ж факти минулого.

Дослідження має перспективи подальшої розробки, оскільки політичні ярлики досить вузько окреслені у вітчизняній науковій традиції. Уважимо, варто поглибити уваги до порівняльної характеристики політичних ярликів особистісного типу українськомовного політичного дискурсу й англomовного; ярликування імені президента України у європейському та американському медіапросторі та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колоїз Ж. В. Проект українського словника «Словника прецедентних феноменів». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.
2. Муратова І. С. Мовна інвектива як одиниця вербальної агресії в політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2009. Вип. 48. С. 198–201.
3. Сизонов Д. Ю. Поняття «лексема-ярлик» в сучасній медіалінгвістиці: функціональний аспект. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2013. Вип. 27. С. 42–51.
4. Соловйова Т. О. Типологія та прагматика прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. : дис. ... доктора філософії (PhD) : 035 Філологія. Кривий Ріг, 2022. 236 с.
5. Форманова С. В. Інвективи в сучасних інтернет-виданнях. *Young Scientist*. 2018. № 9.1 (61.1). С. 121–124.
6. Herrera R. The Understanding of Ideological Labels by Political Elites: A Research Note. *Political Research Quarterly*. 2016. Vol. 45(4). P. 1021–1035.
7. Moncrieffe J. Labelling, Power and Accountability: How and Why 'Our' Categories Matter. *The Power of Labelling: How People Are Categorized and Why it Matters*. London, Sterling, VA : Earthscan. 2007. P. 1–16.
8. Neumann H., Thielmann I., Pfattheicher S. Labeling affects agreement with political statements of right-wing populist parties. *PLoS ONE*. 2020. Vol. 15(11). DOI: 10.1371/journal.pone.0239772
9. Velykoroda Y. Conceptual Metaphorization through Precedent-Related Phenomena in Media

Discourse. *Studies about languages*. Kaunas University of Technology, 2019. V. 34. P. 32–45.

10. Wood G. The Politics of Development Policy Labelling. *Development and Change*. 2008. Vol.16 (3). P. 347–373.

REFERENCES

1. Koloiz Zh. V. (2017) Proect ukrainskogo slovnyka “Slovnyk pretsedentnykh fenomeniv” [The project of Ukrainian dictionary “Precedent phenomena dictionary”] *Filologichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu*. No. 16. P. 139–160 [in Ukrainian].
2. Muratova I. S. (2009) Movna invektyva yak odyntsia verbalnoi agresii v politychnomu dyskursi [Linguistic invective as a unit of verbal aggression in political discourse]. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu. Filologichni nauky*. No. 48. P. 198–201 [in Ukrainian].
3. Syzonov D. Y. (2013) Poniattia “lexeme-yarlyk” v suchasni medialigvistytsi: funktsionalnyi aspekt [Concept “lexeme-label” in modern medialinguistics: functional aspects]. *Aktualni problem ukrainskoi lingvistyky: teorii i praktyka*, No. 27. P. 42–51 [in Ukrainian].
4. Soloviova T. O. (2022) Typologiya ta pragmatyka pretsedentnykh fenomeniv v ukrainskomovnomu politychnomu dyskursi 2014–2019 rr. [Typology and pragmatic of precedent phenomena in the Ukrainian-speaking political discourse of 2014–2019] : dyss. ... doktora filosofii (PhD) : 035 Filologiya. Kryvyi Rig, 236 p. [in Ukrainian]
5. Formanova S. V. (2018) Invektyvy v suchasnykh internet vydanniakh [Invective in modern internet

issues]. *Young Scientist*. No 9.1 (61.1) P. 121–124 [in Ukrainian].

6. Herrera R. (2016) The Understanding of Ideological Labels by Political Elites: A Research Note. *Political Research Quarterly*, Vol. 45(4). P. 1021–1035.
7. Moncrieffe J. (2007) Labelling, Power and Accountability: How and Why ‘Our’ Categories Matter. *The Power of Labelling: How People Are Categorized and Why it Matters*. London, Sterling, VA : Earthscan. P. 1–16.
8. Neumann H., Thielmann I., Pfattheicher S. (2020) Labelling affects agreement with political statements of right-wing populist parties. *PLoS ONE*. Vol. 15 (11). DOI: 10.1371/journal.pone.0239772
9. Velykoroda Y. (2019) Conceptual Metaphorization through Precedent-Related Phenomena in Media Discourse. *Studies about languages*. Kaunas University of Technology, Vol. 34. P. 32–45.
10. Wood G. (2008) The Politics of Development Policy Labelling. *Development and Change*. Vol. 16 (3). P. 347–373.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

1. Авторська програма Остапа Дроздова “DROZDOV”. Телеканал “Zik”. URL: <https://www.youtube.com/> (дата звернення: 19.03.2020).
2. Соціальна мережа “Facebook”. URL: <https://www.facebook.com/>
3. Українська правда. Блоги. Політика. URL: https://blogs.pravda.com.ua/id_733143/ (дата звернення: 06.12.2022).